

сферу православ'я. Сталося однак інакше, оскільки Ягелло одружився із польською королевою Ядвігою і прийняв у 1386 р. католицизм. Вже в наступному році в Литві було впроваджено католицизм.

Слід визнати, що деякі із запропонованих тут тем вже добре опрацьовані дослідниками, як політологами, та й релігієзнавцями. Найпершим прикладом цього може бути тема №3, якій був присвячений VIII Конгрес Міжнародної Асоціації істориків релігії (Рим, 1955 р.). Інші ж питання вимагатимуть ще опрацювання (з точки зору політології релігії). Наприклад, проблема “великих пророків і реформаторів релігії” чи “політичні функції пророкувань”, що може призвести до змін певних усталених поглядів з тематики питань політичних і військових в стародавні часи (наприклад, фактичної ролі провидців політичних чи вождів в прийнятті важливих рішень, значною мірою залежних від думки пророків чи вісників). В будь-якому разі ці проблеми є відкритими і маємо надію, що в найближчому майбутньому відбудеться опрацювання ґрунтовних узгоджень й уточнень у цій сфері. Оскільки мова йде про те, щоб в розвитку цієї незвично динамічної останніми роками дисципліни – політології релігії – голос релігієзнавців був однаково міцним, як і голос політологів, істориків чи соціологів. Говориться про вивчення надзвичайно важливих зв'язків і процесів, що мають місце однаково як сотню чи тисячу років тому, так і зараз.

*Переклад статті здійснив
кандидат філософських наук О.Саган*

ІСТОРІЯ ТА ІСТОРІОСОФІЯ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ

С.Кияк* (м. Івано-Франківськ)

ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ОБРЯДУ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ВСЕЛЕНСЬКОСТІ**

Українська Католицька Церква візантійського обряду, за якою закріпилась назва Української Греко-Католицької Церкви, як спадкоємниця Київської Церкви та як східна Католицька церква, слугує сьогодні та слугувала в минулому прикладом гармонійної інкультурації християнства в українське суспільство, яку вона довершувала через евангелізацію його впродовж століть і нову евангелізацію в комуністичний та посткомуністичний час.

Ідентичність Української Католицької Церкви візантійського обряду характеризують не лише східна обрядовість, але і її численні національні прояви: національна своєрідність українського християнства, мовно-культурні, церковні структурно-організаційні, історичні, літургійні та інші аспекти.

УКЦ візантійського обряду, як невід'ємна складова Вселенської Церкви, нині дбає про утвердження трансцендентальної гідності людини та пошанування її свободи в душі Католицької церкви, розвиваючи національно-культурні складові християнської ідентичності нації, на необхідності чого наголошував Папа Іван Павло II в енцикліці „*Centesimus annus*“ („Сотий рік“).

Коли проаналізувати цю культуротворчу місію Церкви на українських землях навіть впродовж перших десятиліть християнства, то стає цілком очевидним її внесок у формування власної писемності та

* Кияк С.Р. – доктор теології Університету Іннзбрук (Австрія), доктор філософії Українського Вільного Університету (Мюнхен, Німеччина), кандидат географічних наук, доцент кафедри релігієзнавства і теології Прикарпатського університету імені В.Стефаника.

** © Кияк С.Р., 2002

релігійних знань. Святе Письмо та літургійні книги, які прийняла Українська Церква з культурних і релігійних слов'янських центрів, де вони були запроваджені апостолами слов'ян - святыми Кирилом та Методієм, послужили основою для формування української мови.

Хреститель Русі-України князь Володимир Великий завдяки своїй мудрості та інтуїції, турбуючись про благо церкви та народу, погодився на достосування до візантійської літургії старослов'янської мови, яка стала „дієвим інструментом, завдяки якому всі люди наблизились до божественних істин” [Papst Johannes Paul II. Enzyklika „Slavorum Apostoli“.- AAS.- 1985.- S. 28].

Просвітителі Кирило та Методій, незважаючи на те, що вони діяли в регіоні культурно-богословського домінування грецько-візантійської спадщини, під впливом якої вони також перебували, мали мужність використати для блага східнослов'янських народів та для оголошення Христової науки іншу мову, а також іншу культурну спадщину. Їхніми стараннями було вирішене питання про сакральну мову для українців. Саме тому старослов'янська мова послужила при хрещенні та християнізації Русі надзвичайно важливим засобом для євангелізації українського народу, оскільки, як відомо, мова в своїй сакральній функції одухотворює сам спосіб мислення народу – носія даної мови [Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація.- Дрогобич, 1994.- С. 15]. Сакральна мова формувала християнський спосіб мислення народу. “Слово” від початку “було Богом” через літургію. Пізніше, з бігом часу, мова літургії все більше зближається з розмовною народною мовою. Відбувається своєрідна дифузія церковної і народної мов, переставлення акцентів і наголосів згідно з народним вживанням. Найширші верстви народу вільно володіли найглибшими богословськими термінами і розуміли їх значення, наприклад, “єдиносущний”, “безначальний” і т.п.” [Отець Бендик Мирон – Петро. Помісність Української Греко-Католицької Церкви та її бачення Патріархом Йосифом Сліпим.- Львів, 1996.- С. 29].

Разом зі старослов'янською мовою на Русь прийшла також традиція Візантійської Церкви, яка тоді перебувала в повній єдності з Римом. Ця єдність церков через церковно-культурні контакти Русі з сусідніми західними народами сприяла розвитку її власної культури. Так, зокрема, Київська Церква прийняла від Константинополя всю спадщину християнського Сходу та всі його надбання в галузі теології, літургії, духовності, церковного життя та мистецтва [Papst Johannes Paul II. Apostolisches Schreiben „Euntes in mundum“.- Bonn, 1988.- S. 9-10, 26].

Разом з тим, від самого початку християнізації України візантійський характер духовної спадщини був видозмінений новими обставинами її застосування: старослов'янська мова та культура наклали свій відбиток на неї. Слово Боже, та впливаюча з нього наука про християнське милосердя, які прийшли до східних слов'ян, набули форм, культурно та географічно близьких їхній національній ментальності. Ті слов'яни, які слово Євангелія сприйняли з повною вірою та послухом, бажали разом з тим його застосування в національних формах думання та мовлення. Це привело до появи особливої „слов'янської інкультурації” Христового Євангелія та християнства, котра продовжила велику справу апостолів і вчителів слов'ян святих Кирила і Методія, які через своїх учнів принесли візантійську традицію християнства в слов'янських формах до народів Балкан та Київської Русі.

Хрещення Русі-України Володимиром Великим в 988 році започаткувало тривалий історичний розвиток поглиблення та поширення слов'янсько-українського профілю християнства в житті Церкви, суспільства та нації, котрий як сьогодні, так і впродовж минулих століть, визначає фундамент духовної ідентичності нації. Хрещення та державницьке облаштування Київської Русі князем Володимиром мало надзвичайно велике значення для загального духовного розвитку східної Європи та її Церкви, а також для всієї візантійсько-слов'янської культури та цивілізації. „Прийняття Євангелія означало не тільки впровадження нових та цінних елементів в структуру кожної конкретної культури; воно було значно більше ніж засів зерна, котре для нього було призначене і котре, посаджене в землю, прийнялося, і цей засів приносив по мірі свого розвитку цінні плоди” [Papst Johannes Paul II. Apostolisches Schreiben „Euntes in mundum“...- S. 12].

Таким чином, духовна спадщина Східної Церкви була прийнята в Київській Русі через старослов'янську мову як мову літургії, а також завдяки контактам з сусідніми західними християнськими державами та виходячи з творчих потреб і менталітету народів, які населяли територію Київського князівства. При цьому до східного обряду Київської Церкви органічно влилися національні елементи, що посприяло витворенню українського обряду, під котрим, як відомо, розуміється не просто означення способу звершування літургії, а ціла філософія життя з її культурно-естетичними вартостями. Приймавши обряд Східної Церкви, Київська Церква успадкувала візантійську богословсько-культурну спадщину, котра синтезувалася з національними культурними надбаннями та ментальністю. З цього історичного синтезу постав специфічний спосіб релігійного ставлення до Бога, якого прийнято

іменувати обрядом і який виявляється насамперед в органічно витворених формах святкування найбільших християнських свят – Пасхи і Різдва Христового. Візантійські християнські елементи під дією “педагогіки Святого Духа” сплелися з язичницько-слов’янськими елементами календарної обрядовості – веснянками (гаївками) і колядами, що стало яскравим прикладом інкультурації християнства в життя українського народу [Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис.- Мюнхен, 1958.- Т. 1.- С. 12].

Для українського християнського обряду була і є характерною відкритість як до Візантії (до Сходу), так і до Заходу, чий богословсько-культурні надбання органічно вливались в цей обряд. Це – і богословсько-філософські вчення, і багатоголосність церковного співу, і різні архітектурні стилі, наприклад бароко. Український обряд є, по суті, вселенським діалогом культур та церков, котрі вільно обмінюються і взаємно збагачуються своїми найкращими здобутками.

Прикладом такої співпраці УКЦ візантійського обряду зі Східною та Західною Церквами з метою духовно-богословського взаємозбагачення та розвитку власної ідентичності є діяльність кардинала Йосифа Сліпого – одного з найвидатніших творців ідентичності українського католицизму ХХ століття, який ще у 1918 році в екзегетичній докторській дисертації “Про поняття “життя” в Євангелії і першій епістолі Йоана” виявив свою науково-богословську спрямованість на розвиток української богословської ідентичності на основі творчої синтези патристичної спадщини Східної та Західної Церкви. Ця екзегеза Й.Сліпого мала на меті виявити спільне і відмінне між грецькою і латинською традиціями в інтерпретації спасительної сили смерті Ісуса Христа, центральності воскресіння Христа-Переможця („Cristus Victor“). У дисертації автор закладає також основи майбутніх богословських досліджень: розглядає догматичні різниці вчення Західної та Східної Церков, дискутуючи питання походження джерела духовного “життя” в Церкві – від Бога Отця, чи від Сина, вважаючи, слідом за євангелістом Іваном, Ісуса Христа повнотою життя, в якому ми беремо участь [Твори Кардинала Йосифа Сліпого – Верховного Архієпископа.- Рим, 1968.- Т.1.- С. 51, 61].

У подальших працях Йосиф Сліпий розглядає питання поглиблення діалогу Східної та Західної Церков на прикладі ставлення східних та західних отців до проблеми Filioque. Якраз проблема Filioque стала темою його габілітаційної праці (1921) про тринітарну доктрину візантійського патріарха Фотія, якого Католицька церква вважає головним творцем схизми через Filioque. В цій праці Й.Сліпий

підкреслює, що “в історії неможливо знайти багато прикладів, де противники розуміли один одного так мало, як у боротьбі за Filioque” [Там само.- С. 158]. Головне пояснення цих труднощів автор бачить у незнанні Фотієм як латини, так і праць отців латинської Церкви про єдність Бога, що було разом із догматом Воплочення, тобто Боговтілення Ісуса Христа, найвищою містерією християнської віри. Так Фотій солідаризувався з грецькими отцями, перебільшуючи їхню думку про однаковість і рівність Отця, Сина і Святого Духа, піднісши цю єдність до рівня єдиного принципу. Латинські ж отці, наслідуючи св. Августина, бачили в Святому Дусі об’єднальний зв’язок “любові” між Отцем і Сином. Йосиф Сліпий виразно погоджується з томіським варіантом дефініції Святого Духа за св. Августином, котру він схематизував графічно і котру вживав у своїх проповідях до кінця свого життя.

У габілітаційній праці “De principio spirationis in SS. Trinitate” (“Про походження Святого Духа в Пресвятій Трійці”), видрукуваній у 1924 році, Йосиф Сліпий повертається до аналізу проблеми Filioque В цій праці, а також у двох своїх інших догматичних працях про проблему Святого Духа, опублікованих у 1923 та 1927 роках, автор розв’язує це одне з найважчих питань тринітарного богослов’я – питання Filioque. Автор досліджує це питання з усією глибиною догматичної аргументації, доводячи на порівняннях текстів святих Отців, що між вченням Західної та Східної Церков в науці про Святу Трійцю не має істотної різниці: відмінність тринітарної доктрини не в її вченні, а у відмінній догматичній формулі, котра в обох Церквах має однаковий догматичний зміст і сенс [Соловій Мелетій. Митрополит Йосиф Сліпий як науковець-богослов // Наукові записки Українського Вільного Університету.- Т. 9-10.- 1969.- С. 285-298].

У 1924-1933 роках Й.Сліпий пише ряд праць на богословсько-історичні, філософсько-богословські та екуменічні теми, в котрих піднімає питання розвитку ідентичності УКЦ візантійського обряду. До згаданих праць належить, зокрема дослідження про “Значення св. Томи з Аквіну для справи з’єдинення”. Результати цього дослідження були обнародовані в доповіді на четвертому Унійному Конгресі у Велеграді (1924), а пізніше опубліковані в журналі “Богословія” (1925). У цій праці Й.Сліпий високо оцінює значення творів св. Томи Аквінського для Східної Церкви, засуджуючи зневажливе ставлення деяких російських і українських учених до схоластики як суто західного витвору, чогось нежиттєвого, заскоружлого, забуваючи при цьому, що схоластика і її найвидатніший вчитель св. Тома Аквінський – це багатовікова спадщина східних філософів і богословів, зокрема Платона, Арістотеля, Климентя

Олександрійського, Орігена, святих Василя Великого, Кирила та Івана Дамаскина.

У 1925 році отець-доктор Й.Сліпий написав книгу “Св. Тома з Аквіну і схоластика”, в котрій глибоко і докладно висвітлює зв’язки св. Томи із східною філософською і богословською думкою, відзначаючи вплив на неї томіської схоластики. Автор прагнув підкреслити спільність богословської спадщини Східної і Західної Церков, як основи їх екуменічного поєднання, а її незнання було і залишається перешкодою в цьому поєднанні. Тому Й.Сліпий впродовж усього свого життя був переконаний, що “чим глибше богослови Сходу знали праці св. Томи, тим стійкіше вони трималися Унії в Ліоні, Флоренції і Бересті” [Твори Кардинала Йосифа Сліпого – Верховного Архiepіскопа.- Т. 1.- С. 210].

Саме цей процес взаємного пізнання богословських спадщин Й.Сліпий вважав головним шляхом до пізнання та збереження української церковної ідентичності та унії православних з католиками і наголошував на тому, що дуже важливим у цьому процесі є щире прагнення сторін до об’єктивного, неупередженого взаємопізнання, оскільки лише правда спроможна заспокоїти ум людини. Тому він надавав теоретичному виясненню спірних питань першорядного значення [Соловій Мелетій. Названа пряця.- С. 292].

Непохитна вірність та беззастережне служіння істині були кредом усієї науково-богословської творчості Йосифа Сліпого. Він знаходить точки зближення між Східною та Західною Церквами, зокрема, у вирішенні візантійського і обрядово-літургійного питань. У 1933 році Й.Сліпий, тодішній ректор Львівської Богословської Академії, на унійній конференції в Пинську зробив доповідь на тему “Візантинізм як форма культури”, в якій дав об’єктивну наукову оцінку візантинізму на підставі глибоких студій візантійської богословської літератури, виокремивши такі аспекти, як духовність, культура, мистецтво та ідеологія. У доповіді він толерантно, але об’єктивно вказав на всі позитивні та негативні впливи, котрі потрібно виправити чи відкинути [Кияк Святослав. Кардинал Йосиф Сліпий – сподвижник богословської ідентичності УГКЦ // Кардинал Йосиф Сліпий і сучасність.- Івано-Франківськ, 2002.- С. 13-19].

У цьому контексті особливе значення має, зокрема, пошук спільних історичних коренів для українського католицького та православного християнства. Яскравим прикладом тут є старослов’янська мова, завдяки якій Русь-Україна християнізувалася. Християнство змогло задовольнити культурні прагнення українців, зробило доступним приєднання наших предків до європейської культури.

Завдяки спадщині святих Кирила та Methodія в Україні відбулася зустріч Сходу з Заходом, зустріч успадкованих національних духовних вартостей з новими цінностями, відбулось проникнення елементів християнської спадщини в життя та культуру нашого народу. Вони пробудили літературну, філософську, богословську та мистецьку творчість, котра витворила власні, типово європейські, культурні форми.

„До цієї спільної спадщини, до цього спільного добра долучили східні слов’яни протягом століть свої власні первинні здобутки, особливості, які стосуються їхнього духовного життя та побожності. Цим здобуткам виявляє Римська Церква однакову пошану та любов, як вона виявляє багатій спадщині всього християнського Сходу. Східні слов’яни витворили історію, духовність, літургійну традицію та правні звичаї, які відповідають їхнім характерним особливостям та співзвучні традиції Східної Церкви, власні форми теологічних роздумів про об’явлену правду Божу, які відрізняються від прийнятих на Заході, але в той же час їх доповнюють“ [Papst Johannes Paul II. Apostolisches Schreiben „Euntes in mundum“...- S. 13-14].

Київська Церква постала в той час, коли між Римом та Константинополем ще панувала певна єдність. Долучившись до духовної єдності цих церков, вона приєдналась до єдиної Христової Церкви; через неї Україна поєдналась із сусідньою християнською культурою Західної Європи. Завдяки цьому князь Володимир залучив Київську Церкву до участі в розбудові Вселенської Церкви і зберіг при цьому східну традицію нашої церкви та усвідомлення українським народом власної ідентичності [Papst Johannes Paul II. Botschaft „Magnum baptismi donum“...- S. 5, 11].

Яскравим прикладом єдності УКЦ візантійського обряду зі Східною та Західною церквами є духовність, котру в Україні прийнято називати благочестям [Ярмусь Степан. Кордоцентризм – підстава української духовності і філософії // Збірник праць Ювілейного Конгресу.- Мюнхен, 1988-1989.- С. 402-418]. Українська духовність творилася на багатій основі духовності візантійського Сходу, найперше при українських монастирях, де не тільки наслідувалась аскеза святих отців, але й закладались підвалини власного благочестя, яке збагачувалося у постійних контактах українських монахів з візантійськими монастирями. Благочестя є історичним оригінальним явищем, вираженим в трибунній архітектурі храмів, в якій проявлялось власне сприйняття правди про святу Трійцю, в іконостасі, котрий відрізняється від візантійської традиції підкресленням таких близьких українській ментальності сердечності та доброти іконних ликів.

Благочестя виражалося в культурі літургійного життя, коли щонедільна літургія переживається як справа цілої громади. Ця риса духовності завжди однією з перших впадала в око чужинцям, котрі в різний час відвідували Україну [Гійом Лавассер де Боплан. Опис України.- Львів, 1990.- С. 31-32].

Таке ж сприйняття літургії притаманне українцям і сьогодні. Особливим прикладом українського благочестя є культ Богородиці, який проявився в постійно відновлюваній посвяті України Богородиці, починаючи від часу князя Ярослава Мудрого (1037 р.), а також в її іконах, багато з яких Церква визнає чудотворними, в паломництві до них. Культ чудотворних ікон Богородиці був настільки глибокий, що він перейшов і до сусідніх народів – до Острої Брами в Литві, до Ченстохова в Польщі. Ще однією особливістю нашого благочестя є також сприйняття Бога як джерела і носія краси. Про примат краси свідчить любовне влаштування храмів, обладнання побуту та помешкань, постійна асоціація доброго з красивим.

З проголошенням Євангелія на Русі започаткувався також процес „інкультурації” віри, який залишив свій глибокий слід в історії. Цей процес засвідчив поглиблення віри та сприяв розвитку культури, оскільки, як справедливо стверджує кардинал Й. Ратцінгер, “віра сама є культурою. Це означає також, що віра є своєрідним суб’єктом: життєвою та культурною спільнотою, яку ми називаємо „народом Божим”. Саме через це поняття виявляється історичний характер віри як суб’єкту” [Kardinal J. Ratzinger. Der christliche Glaube vor der Herausforderung der Kulturen // Evangelisierung und Inkulturation (1492-1992).- Graz, 1993.- S. 12- 23.].

Кирило та Методій у своєму оголошенні Євангелія прагнули бути співбратами всіх народів та розділити їхню долю. Це стало основою їхнього методу катехизації. Тим самим вони реалізували поширений на християнському Сході напрям гармонійного поєднання Євангелія з культурами слов’янських народів, чим здобули особливі заслуги в просвітленні цих народів та розвитку їхніх культур. Повага та тактовне ставлення апостолів та їх учнів до місцевих культур поєднувалися з невтомною турботою про втілення в життя універсального, вселенського призначення Христової Церкви [Papst Johannes Paul II. Apostolisches Schreiben „Orientale Lumen“ (25.05.1995).- Bonn, 1995.- S. 7].

Старослов’янська мова, яка ще досі вживається в літургійних відправах, мала визначальний вплив на українську письмову мову, на розвиток культури українського народу, на становлення його ідентичності.

Другий Ватиканський Собор Католицької Церкви (1962-1965) в „Декреті про екуменізм „Unitatis redintegratio“ („Відновлення єдності”)” особливо підкреслив приналежність всієї нашої духовної, літургійної, дисциплінарної та богословської спадщини до цілої Католицької Церкви, що засвідчує національну дискретність нашої церковної ідентичності на фоні її постійної вселенської континуальності [Декрет про екуменізм „Unitatis redintegratio“ („Відновлення єдності”)” // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації.- Львів, 1996.- С. 17, 187-210.].

Літургійна ідентичність УКЦ візантійського обряду, виникнувши на візантійській основі, з часом набула численних істотних українських рис. Так витворилися національні звичаї Йорданського освячення води. Характерно українським є звичай поминання померлих наступного дня після храмового свята, зовсім по-іншому, ніж у Візантії, осмислене свято Покрови Пресвятої Богородиці, яке стало загальнонаціональним. За власною традицією наша церква пошановує Богородицю у травні під час спеціальних відправ – “маївок”, а місяць жовтень в українській католицькій традиції присвячений вервиці до Матері Божої. Спеціальні молебні й акафісти відправляються до Христа Чоловіколюбця та до Пресвятого Серця Христового. Українська Греко-католицька церква має власні богослужіння на честь українських святих – Володимира і Ольги, Антонія і Теодосія Печерських, Бориса і Гліба, священомученика Йосафата. Вже з найдавніших літургійних книг київської традиції, особливо з требників, постає перед нами сутнісно українська форма богослужінь для задоволення широких духовних потреб нашого народу, наприклад, найрізноманітніших посвячень і благословень всіх вартісних елементів життя і побуту народу, котрі відповідають глибоким духовним потребам українських християн.

Літургійні звичаї та традиції особливо віддзеркалюють поєднання в УКЦ візантійського обряду вселенського і національного і є відображенням першого в другому. Саме цього погляду дотримувався в своїй архіпастирській діяльності кардинал Йосиф Сліпий, котрий виступав проти суб’єктивної обрядової “чистки”, а також не схвалював тих, котрі легко вводили обрядові новації. Цю свою позицію він висловив на унійному з’їзді з нагоди 300-ліття смерті митрополита Йосифа Рутського у Львові в 1936 році у доповіді “Погляд на нез’єдинені і з’єдинені Церкви Сходу і догматичні різниці між ними”.

Обрядово-літургійна ідентичність УКЦ візантійського обряду була також предметом дослідження Й.Сліпого в його праці “Обрядова однообразність” (1942), котра засвідчила глибокі знання автора в царині

української літургійної обрядовості, характеризувалася точною науковою методою та цілковитою відсутністю в тексті будь-яких дріб'язкових чи емоційних аргументів. У питаннях про „корені однообразності”, „глибину повернення в минуле” автор відстоював позицію прийняття за вихідну точку часу Унії за митрополита Іпатія Потія, святого священномученика Йосафата і митрополита Йосифа Рутського, тобто час, коли український обряд був спільний всім – „з'єдиненим” і „нез'єдиненим” українцям. „Кількадесят літ пізніше цей обряд пішов у двох різних напрямках. З'єдинені почали його латинщити, а нез'єдинені йшли по лінії схизми, аж до витворення синодального обряду, головно за Петра Великого” [Сліпий Йосиф. Обрядова однообразність // Матеріали унійного з'їзду у Львові.- Львів, 1942.- С. 243].

Обрядовий екуменізм в Українській Церкві на думку Й.Сліпого, повинен йти в напрямі усунення всіх нововведень, як латинських, так і російсько-синодальних, „...які не прийнялися загально в цілій Українській Церкві (в Україні, Закарпатті, Югославії, Румунії, Америці) і які не є вимогою практичного життя, ні витвором органічного розвитку обряду. З другого боку, треба задержати все це, що вросло в обрядовий організм” [Сліпий Йосиф. Обрядова однообразність.- С. 244].

Слова „культ” та „культура” мають спільний корінь. Ця спорідненість реально проявилась також у впливі українського християнського культу на небувалий розвиток культури в Україні в усіх її багатогранних формах. Так, все церковне мистецтво є наскрізь пронизане глибокою релігійною духовністю та містичною символікою. Давня українська література переважно є релігійною, старовинна церковна музика послужила основою для формування української класичної музичної традиції. Накінець, слід згадати, що перші школи в Київській Русі були закладені при церквах та монастирях ще в XI столітті. Все це віддзеркалює надзвичайно важливу роль християнства та Церкви в Україні, яку вони відігравали вже від самого її хрещення.

Назагал, українська духовна ідентичність витворювалася не лише духовністю християнства, його мовними та культурно-мистецькими впливами, але і через розвиток Київською Церквою церковних інституцій та церковно-релігійного життя в Україні. Цілком очевидно, що ця специфічна для початків українського християнства діяльність Церкви відбувалась тривалий час в конкретному історичному просторі, між точно окресленими спільнотами та при допомозі конкретних засобів. Історично доведеним є також те, що розбудова Київської Церкви не мала характеру церковного колоніалізму, але велась власними силами та за власними взірцями (наприклад, початок українського монашества від

українських святих Антонія та Теодозія Печерських), без організованого опору та кровопролиття з боку народів дохристиянської Русі [Атанасій, Григорій Великий. Релігія й Церква – основні рушії української історії // Релігія в житті українського народу.- Мюнхен-Рим-Париж, 1966.- С. 3-38]. Разом з тим, значимість та широта цієї проблеми вимагають спеціального глибокого дослідження та висвітлення, оскільки це був довготривалий історичний процес, який відобразився на всій церковній історії та зіграв визначальну роль в формуванні духовної ідентичності українського народу.

В цілому Українська (Київська) Церква впродовж більше як тисячі років була визначальною рушійною силою в розвитку духовності та культури українського народу, духовним фундаментом в утвердженні української національної ідеї, оскільки вона, як національна Церква, дбала про встановлення Царства Божого, нічого не роблячи на шкоду земним благам свого народу, а навпаки – снаги, багатства та його добрі звичаї підтримувала й приймала за свої, а приймаючи їх за свої, очищувала, зміцнювала та підносила до рівня наріжного каменя своєї ідентичності. Цим вона прислужилася не лише своєму народові, але будучи від своїх початків органічною частиною Вселенської (тобто Католицької) Церкви, приносила їй, всьому Народу Божому свої дари, сама при цьому теж духовно збагачувалась та змагала до повноти його єдності.

В.Шевченко (м. Київ)

ПЕРЕДБЕРЕТЕЙСЬКИЙ УНІЙНИЙ ПРОЦЕС 1590-1593 РОКІВ: МОТИВИ, ПРОБЛЕМАТИКА, ПЕРСПЕКТИВИ**

Розпочинаючи висвітлення подій, що безпосередньо передували проголошенню об'єднавчого акту 1596 року, гадаємо немає потреби доводити, наскільки те є складна і відповідальна справа. Адже, попри багатогранність самого явища, що згодом буде назване Берестейською унією, дослідникові досить важко абстрагуватися від її наслідків, що справили відчутний вплив на хід церковно-релігійного процесу останнього чотирьохсотліття у його регіональному, а також загально християнському масштабі. Та й розібратися у релігійній семантиці цієї

** © Шевченко В., 2002